

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Klara Tomažič

**Naravno pravo v slovenski ustavi - elementi pozitivnega prava
izven poglavja o človekovih pravicah**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2019

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Klara Tomažič

Mentorica:izr. prof. dr. Irena Bačlija Brajnik

**Naravno pravo v slovenski ustavi - elementi pozitivnega prava
izven poglavja o človekovih pravicah**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2019

Naravno pravo v slovenski ustavi - elementi pozitivnega prava izven poglavja o človekovih pravicah

V današnjem času so človekove pravice temeljni del vsake sodobne družbe. V Ustavi Republike Slovenije so opredeljene v drugem poglavju. V diplomskem delu smo si zastavili vprašanje: ali so človekove pravice izražene le v drugem poglavju ustave ali pa jih lahko najdemo tudi skozi celotno besedilo slovenske Ustave? Odgovor lahko najdemo skozi prizmonaravnega prava, ki se je razvilo v starem veku, pozitivnega prava, ki se je razvil v srednjem veku in razvoja prava na splošno, skozi različna zgodovinska obdobja - skozi ta razvoj smo pridobili tudi človekove pravice, kot jih poznamo danes. Pri preučevanju Ustave Republike Slovenije si bomo pomagali tudi z različnimi kategorizacijami človekovih pravic in trigeracijskem razvoju človekovih pravic. Cilj naloge je ugotoviti, ali so se pravice prenesle iz poglavja o človekovih pravicah in lahko pravice zasledimo tudi v ostalih poglavjih ustave. Skozi pregled ustave smo v ostalih členih zasledili nadgradnjo pravic prve in druge generacije; prav tako pa zasledimo tudi pravice nove generacije oz. tretjo generacijo človekovih pravic.

Ključne besede: Človekove pravice, naravno pravo, ustava.

Natural law in the Slovenian Constitution - elements of positive law outside the chapter on human rights

In today's time, human rights are an essential part of every modern society. In the Constitution of the Republic of Slovenia, they are defined in Chapter 2. In this paper, we asked the question: are human rights only expressed in the second chapter of the Constitution or can they be found throughout the entire text of the Slovenian Constitution? The answer can be found in the natural law that developed in ancient times, the positive law that developed in the Middle Ages and the development of law in general through different time periods - it is through this development that we got the human rights that we know today. When examining the Constitution of the Republic of Slovenia, we will be examining various categorisations of human rights and the three-generation development of human rights. The goal is to determine whether rights have been transferred from the chapter on human rights to other chapters of the Constitution. Through the review of the Constitution, we found human rights of the first and second generation in other articles; we also found the third generation of human rights.

Key Words: Human rights, natural law, Constitution.

KAZALO

1 Uvod	5
2 Metodologija	6
3 Splošno o naravnem pravu	7
3.1 Antična naravnopravna misel	7
3.2 Sholastična naravnopravno misel.....	8
3.3 Racionalistično naravno pravo	8
3.4 Družbena pogodba	9
3.5 Pravni pozitivizem	10
4 Pregled najpomembnejših zgodovinskih listin	12
5 Človekove pravice	15
5.1 Klasifikacija človekovih pravic.....	16
5.2 Generacija človekovih pravic	19
5.2.1 Prva generacija človekovih pravic	19
5.2.2 Druga generacija človekovih pravic.....	20
5.2.3 Tretja generacija človekovih pravic.....	20
6 Ustava Republike Slovenije	21
6.1 Temeljne lastnosti ustave	22
6.2 Razvrščanje ustav	23
6.3 Zgradba ustave Republike Slovenije	25
6.4 Človekove pravice v ustavi.....	25
7 Zaključek	29
8 Viri	30

1 UVOD

V današnjem svetu so temeljne človekove pravice in svoboščine temelj vsake demokratične ureditve države, zato jih pojmujejo tudi kot univerzalni in globalni pojav. Človekove pravice niso samo zakonsko določene, ampak gre tu za odločitve, ki jih sprejemamo vsakodnevno in tudi za dogodke, ki smo jim priča vsak dan. So nenehni spremljevalec človeka in družbe. Skozi zgodovino smo priča pestremu razvoju človekovih pravic z začetki v naravnem pravu,. Kasneje, po drugi svetovni vojni, se je koncept človekovih pravic začel uporabljati v globalnem pomenu. Pomembno vprašanje, ki se postavlja pa je, ali so človekove pravice skozi zgodovinski razvoj postale del sistema družbenih vrednot določene družbe, ali pa jih lahko dojemamo le kot seznam pravil, ki jih je potrebno upoštevati. Če so torej človekove pravice že del družbe ali jih lahko dojemamo kot svetovni moralni sistem vrednot? Odgovore na ta vprašanja bomo iskali v razvoju prava, ki je pripeljal do razvoja človekovih pravic in analizi ustave Republike Slovenije.

Avtorji imajo zelo raznolika mnenja glede izvora in udejanjanja pravic. V skoraj vseh družbah pa obstaja ideja, da imajo vsi ljudje enake in neodtujljive pravice, ki so določene s strani države – določeno družbo skupaj drži zaveza k enakopravnosti ljudi in avtonomija. V družbi, ki ima vzpostavljen sistem človekovih pravic določena vedenja niso dovoljena (Donnelly, 2005, str. 1–3). Kakšno vedenje je v družbi sprejemljivo se je skozi stoletja spreminjalo in še danes lahko opazimo različna mnenja o tem kaj spada pod pravice človeka kot individuuma in kakšen je odnos države do posameznika in njegovih pravic. To se lahko najbolj izraža skozi družbeno ureditev. V Sloveniji smo bili priča spremembi sistema, ko smo oblikovali samostojno državo in posledično pridobili tudi novo ustavo. V ustavo smo umestili tudi posebno poglavje o človekovih pravicah.

V diplomskem delu pa se ne ukvarjamo samo z razvojem prava (od naravnega do pozitivnega), razvojem človekovih pravic in drugim poglavjem ustave Republike Slovenije o človekovih pravicah in svoboščinah, ampak gremo preko tega in poiščemo pravice tudi izven tega poglavja, v celotni ustavi. S tem želimo pokazati, da so človekove pravice prepletene skozi celotno besedilo ustave in so torej del ne samo zakonodaje pač pa tudi slovenske družbe.

2 METODOLOGIJA

Namen tega diplomskega dela je pokazati, da so človekove pravice že vikorporiran koncept v državi Republike Slovenije in, da so del našega vsakdanjega življenja. S pregledom ustave Republike Slovenije, ki je najvišji pravni akt v državi, želimo dokazati, ali lahko v slovenski ustavi zasledimo elemente naravnega prava tudi zunaj poglavja o človekovih pravicah.

Vprašanje, na katerega bomo iskali odgovor v tem diplomskem delu, se glasi: V katerih členih v ustavi Republike Slovenije lahko najdemo naravnopravne elemente poleg poglavja o človekovih pravicah?

Metodi, ki smo jih uporabljali tekom pisanja tega diplomskega dela, sta: zbiranje, analiza in interpretacija primarnih virov; zbiranje, analiza in interpretacija sekundarnih virov. V zadnjem delu smo analizirali člene slovenske ustave, ki vsebujejo pozitivno pravne elemente (tu je izvzeto poglavje o človekovih pravicah). S pomočjo zbiranja, analize, interpretacije in logičnega sklepanja smo odgovorili na zastavljeno vprašanje.

Diplomsko delo je sestavljeno iz uvoda, v katerem smo opredelili problematiko. Nato smo na kratko opisali zgodovinski razvoj naravnega prava, ki je temelj oblikovanja sodobne koncepcije pravice skozi različne avtorje oz. predstavnike določenega obdobja. Iz tega smo tako izpeljali razvoj človekovih pravic in razvoj treh generacij človekovih pravic. V drugem delu pa smo se posvetili ustavam. Opredelili smo, kaj sploh ustava je in kako ustave delimo. Opisali smo zgradbo slovenske ustave. Nazadnje smo analizirali člene ustave in poskušali ugotoviti, ali so se pozitivnopravni elementi prenesli iz poglavja človekovih pravic tudi v druge člene ustave.

3 SPLOŠNO O NARAVNEM PRAVU

Naravno pravo je pravo, ki temelji na absolutnem viru, ki je naraven; iz tega lahko potem sklepamo, da je naravno pravo večno veljavno in nespremenljivo. Naravno pravo je pravo, ki je nujno potrebno za družbo, saj se skozi naravno pravo utemeljuje moralno in družbeno delovanje (Cerar, 1996, str. 29–39).

Pravo v svoji osnovi delimo na naravno pravo, ki ima svoje izvore že v antiki, in na pozitivno pravo, ki je nastalo kasneje in se opira na že oblikovane zakone s strani oblasti. Naravno pravo zaznamuje to, da je večno in nespremenljivo in je nadrejeno pozitivnemu pravu; prav tako pa je vsebinsko merilo pozitivnega prava. Torej, če so pozitivno pravni elementi v nasprotju z naravnopravnimi, jih naravno pravo izniči. Naravno pravo tako lahko razdelimo na antično naravnopravno misel, sholastično naravnopravno misel in racionalistično naravno pravo (Pavčnik, 2015, str. 534–535).

3.1 Antična naravnopravna misel

Antična naravnopravna misel vidi temelj naravnega prava v razumu in naravi; slednja pa izvirata iz nekega absolutnega vira. Človek tako s pomočjo svojega razuma utemeljuje naravne zakone (Cerar, 1996, str. 33–43). Eden večjih antičnih mislecev je bil Aristotel, ki v svoji misli gradi na tem, da je narava popolna forma stvarnosti in, da je posledično naravno stanje najboljše stanje. V naravi ima tako vsaka stvar oz. vsako bitje svoj določen cilj. V družbi, kot jo opisuje Aristotel, lahko zasledimo družbeno (politično) pravo, ki se deli na naravno in pozitivno pravo. Razlikovanje med njima nastane šele, ko se pravo utemelji z zakonom. Naravno pravo kot tako samo nima oblike in ga je potrebno konkretizirati z določenimi elementi (čas, prostor, ljudje ipd.). Z oblikovanjem naravnega prava tako omogočimo družbam, da življenje poteka normalno. Aristotelovo misel je zaznamoval tudi nauk o pravičnosti, kjer razlikuje med dvema vrstama pravičnosti: izravnalna pravičnost je pravičnost, ki označuje subjekte, ki so po naravi neenaki, medtem ko so pred zakonom drug drugemu enaki; razdeljevalna pravičnost pa je pravičnost, ki označuje sorazmerno enakost med več osebami (Pavčnik, 2015, str. 535–538). Za Aristotela torej ni bilo prostora za utemeljevanje človekovih pravic, saj je bila svoboda življenje v skupnosti in prilagajanje le-tej. Torej interes posameznika je bil v skladu z interesom celotne skupnosti (Jambrek, Perenič, Uršič in Bavcon, 1988).

3.2 Sholastična naravnopravno misel

Srednji vek je najbolj zaznamovala sholastično misel Tomaža Akvinskega, ki se je med drugim ukvarjal tudi z naravnopravno mislijo. Izhajal je iz tega, da ne obstaja delitev na bit in vrednoto, temveč že v začetku obstaja samo vrednota, ki jo določa bit. Razumskost je tako pomemben element prava, ki ureja zakone v državi in tako pripomore k skupnemu dobremu v družbi. Tomaž razlikuje med (večnim) božjim naravnim pravom in posebnim (pozitivnim) božjim zakonom. Naravni zakon je delati dobro in se izogibati slabemu. Torej prepoved "ne ubijaj" izhaja iz splošnega naravnega načela, da ljudje ne smemo povzročati zlo, medtem ko se opredelitev kazni za kršitev te prepovedi pozitivno pravno konkretizirani glede na naravno načelo, da je potrebno zločine kaznovati. (Pavčnik, 2015, str. 538–540).

Misel Akvinskega pa zaznamuje posebnost vključevanja božjega zakona, ki neposredno izraža večni zakon in je nujno potreben, saj naravni in človeški zakon ne moreta zajeti in izraziti vseh razsežnosti večnega zakona (Ishay, 2004, str. 25).

V zgodnjem srednjem veku se le nadaljuje antična misel skladnosti med interesi posameznika in celotne skupnosti. Država je le minljiv del človekovega življenja in zato ne bistvena pri človekovemu delovanju. V krščanski misli postane bistven odnos individualni človek – Bog in poudarek na tem, da človek kot posameznik prispeva, k oblikovanju skupnih interesov. V tem obdobju torej še ne poznajo človekovih pravic kot pravic vsakega človeka, vendar se nanašajo le na ozek krog prebivalstva - plemstvo (Jambrek in drugi, 1988, str. 50–54).

3.3 Racionalistično naravno pravo

Racionalistično naravno pravo se je uveljavilo v sedemnajstem in osemnajstem stoletju. Zaznamuje ga predvsem racionalistično pojmovanje znanosti; naravno pravo se sekularizira in vir prava postane človeški razum. Človekov razum s pomočjo opazovanja zunanjega dogajanja in interpretacije le tega neposredno ustvarja naravno pravo. Predstavnik racionalistične šole naravnega prava je Hugo Grotius, ki je naravno pravo utemeljil na človekovi družbeni naravi in na človekovi sposobnosti, da ravna po načelih razuma. Človeka postavi v kontekst družbenega bitja, ki skrbi za skupnost in ima tako razumsko moč, da spoznava, kaj je zanj dobro in kaj ne. To, kar je v soglasju s človekovo razumsko naravo, Grotius, označi kot naravno pravo. Prav tako je zanj naravno pravo nespremenljivo in ga ne more spreminjati niti Bog (Pavčnik, 2015, str. 540–548). Vrhovno vodilo naravnega prava je

pravičnost, ki je opredeljena kot: "pravično je kar ni krivično, krivično pa je vse kar je v nasprotju z občestvom bitij, ki uporabljajo razum" (Grotius, 2011, 1–5).

V racionalistični šoli pa se je uveljavil tudi Kant, ki razločuje med pravno zakonodajo in nravno zakonodajo. Pravna zakonodaja ureja zunanje vedenje in ravnanje ljudi, medtem ko se naravna zakonodaja nanaša na človekovo notranje življenje in njegovo moralno delovanje. Kant, ki se v svojih delih ukvarja z naravnim pravom, je razvil tudi teorijo kategoričnega imperativa, kjer je središče človek kot npravna osebnost in ga pravo priznava kot in varuje s temeljnimi človekovimi pravicami. Po Kantu je tako ločeno naravno in pozitivno pravo, ki s tem pridobita svojo avtonomijo vsak zase. Celotno pravo je tako izkustven pojav, ki temelji na človekovih razumskih in voljnih odločitvah (Sandel, 2010).

3.4 Družbena pogodba

V 18. stoletju se je z misleci, kot sta John Locke in Jean-Jacques Rousseau, zgodil razcvet na področju človekovih pravic, predvsem z razvojem teorije o naravnih pravicah (Kaučič in Grad, 2011, str. 97–102). V tem obdobju se je pojavila zahteva ljudstva, da oblast spoštuje pravice, ki so utemeljene v človekovi naravi. Tako je nastala ideja družbene pogodbe, ki so jo razvijali Thomas Hobbes, Johne Locke in Jean-Jacques Rousseau (Jambrek in drugi, 1988).

Hobbes v svojih delih opisuje naravno stanje (stanje, v katerem ljudje živijo, preden dajo privoljenje, da jim vlada država). V tem stanju vlada negotovost in konflikt med posamezniki, zato se posamezniki odločijo podpisati družbeno pogodbo, s katero prenesejo svojo pravico do absolutne svobode na državo. S tem si tako posamezniki zagotovijo socialno stabilnost in pravico do zaščite s strani države (Green, 1993).

Za razliko od Hobbesa, Locke naravnega stanja ne opiše kot slabega in brutalnega. Ljudje se zgolj odločijo vstopiti v družbeno pogodbo, saj jim ta prinaša boljše stanje kot naravno stanje. V naravnem stanju obstajajo naravni zakoni, ki nadzorujejo delovanje človeka. Ljudje torej podpišejo družbeno pogodbo in predajo del svoje suverenosti vladarju v zameno za zaščito lastnih pravic, ki so: pravica do življenja, svobode in lastnine in dolžnost, da ne krši pravice drugih ljudi. Prav tako Locke vpelje pravico do upora; če vladar ne zaščiti pravic posameznikov, se lahko ljudstvo upre in zahteva odstop vladarja (Chappell, 1994).

Rousseau se v svojem delu opira na Hobbesovo in Lockovo misel in se sprašuje o politiki, posameznikovi svobodi in odnos med oblastjo in posameznikom. Po njegovo je posameznik prisiljen vstopiti v družbeno pogodbo, saj sam ne more izpolniti svojih interesov in potreb. V urejeni skupnosti po Rousseauju se posameznik ne odreče svoji svobodi in zraven pridobi še zaščito države. Skozi skupnost se tako izraža kolektivni interes, ki se nato pretvori v zakone, katerim so podvrženi ljudje celotne skupnosti (Kelly in drugi, 2013).

3.5 Pravni pozitivizem

Pozitivno pravna teorija je nastala iz naravnega prava in preučuje pravo, ki dejansko obstaja (tj. je zapisano oz. določeno s strani zakonov). V okviru pravnega pozitivizma se je razvilo več šol:

- **ZAKONOSKI POZITIVIZEM**

Zakonski pozitivizem opredeljuje pravo kot skupek pravnih pravil, ki jih oblikujejo in določajo oblastni državni organi. Prve zametke zakonskega pozitivizma najdemo že v Rimskem pravu in so se ohranili še do današnjih dni. Do nastanka moderne države je bil zakonski pozitivizem vodilna naravnopravna teorija, ki je vplivala na nastanke in oblikovanje držav v osemnajstem in devetnajstem stoletju (Pavčnik, 2015, str. 549–552).

- **ČISTA TEORIJA PRAVA**

Hans Kelsen je izoblikoval čisto teorijo prava v devetnajstem stoletju in jo označujemo kot spoznavna teorija. V nasprotju z zakonskim pozitivizmom se želi čista teorija prava kot znanost distancirati od politike, morale in ideologije. V tej teoriji torej ni več prostora za vrednote, dejstva in vsebino pravnih pravil; poudarja le pomen pozitivnega prava, formalno zgradbo le-tega in povezave med njegovimi sestavinami. Naloga prava tako ni pojasniti pomen pravnega pravila, temveč opisati vse možne pomene, ki jih ima pravno pravilo (Pavčnik, 2015, str. 552–557).

- **HARTOVA ANALITIČNA TEORIJA**

Herbert Lionel Adolphus Hart, ki je zasnoval analitično teorijo prava, raziskuje temelje pozitivno pravne misli in je značilna za angleški prostor. Hartovo teorijo lahko označimo kot splošno (pojasnjuje pravo kot celovito družbeno in politično institucijo) in deskriptivno (teorija je moralno nevtralna in pravo vsebinsko ne opravičuje). Teorija izpostavlja tudi

delitev na primarne in sekundarna pravna pravilna, ki so značilna za moderno naravno pravo (Pavčnik, str. 2015, 557–562).

- PRAVNI REALIZEM

Pravni realizem se je razvil primarno razvil na dveh prostorih: v Skandinaviji in v Ameriki. Ameriški pravni realizem je nastal ob koncu devetnajstega stoletja in zanj je značilno, da so zakonska pravila le vir prava (ostro razlikovanje med papirnatimi in resničnimi pravili). Pravo je torej dejanska resničnost in v ospredju so sodniki, ki so pravno ustvarjeni in odločajo v konkretnih pravnih primerih. Skandinavski realisti so prišli do podobnih zaključkov kot ameriški realisti; pravo ne preučujemo metafizično. Pravna pravila je potrebno dojemati kot zavezujoča in jih je potrebno tudi dejansko uporabljati (Pavčnik, 2015, str. 562–564).

4 PREGLED NAJPOMEMBNEJŠIH ZGODOVINSKIH LISTIN

V današnjem času človekove pravice niso urejene samo v ustavah, marveč tudi v mednarodnopравnih dokumentih. Sprejem mednarodnih paktov in s tem univerzalizacija človekovih pravic se je zgodila po drugi svetovni vojni, da bi preprečili nadaljnjo kršenje človekovih pravic (Kaučič in Grad, 2011, str. 109).

- Deklaracija o pravicah človeka in državljana, ki je bila sprejeta leta 1789 v francoski skupščini je pomemben mejnik, saj prvič razlikuje med človekom in državljanom. Ta deklaracija je kasneje postala del francoske ustave. V njej so vsebovane naslednje pravice: ljudje se rodijo in živijo svobodni ter enaki v pravicah, družbene razlike smejo temeljiti samo na splošnem interesu; cilj vsakega političnega združevanja je ohranitev naravnih in nezastarljivih človekovih pravic, te pravice so svoboda, lastnina, varnost in upor proti zatiranju; načelo vse suverenosti izvira predvsem iz naroda, zato nobeno telo in noben posameznik ne more izvrševati oblasti, ki ne izhaja neposredno iz naroda; svoboda je v tem, da lahko storiš vse, kar ne škoduje drugemu, in izvrševanje naravnih pravic vsakega človeka tedaj nima drugih omejitev kot onih, ki zagotavljajo drugim članom družbe, da uživajo enake pravice, in te meje sme določiti samo zakon; zakon sme prepovedati samo družbeno škodljiva dejanja in vse, kar z zakonom ni prepovedano, je dovoljeno, in nikogar ni mogoče prisiliti k nečemu, kar z zakonom ni zapovedano; zakon je izraz splošne volje in vsi državljani imajo pravico osebno ali prek svojih predstavnikov sodelovati pri njegovem sprejemanju; nikogar ni mogoče obtožiti, pripreti ali zapreti razen v primerih in po postopku, ki jih določa zakon; zakon sme predpisovati samo strogo in očitno nujne kazni, kaznovati pa je mogoče samo na podlagi zakona, ki je bil sprejet ali proglašen pred kaznivim dejanjem ter zakonito uporabljen; vsakdo velja za nedolžnega, dokler se ne ugotovi njegova krivda; nihče ne sme biti vznemirjen zaradi svojega prepričanja tudi verskega ne; vsak državljan sme torej govoriti, pisati, tiskati svobodno; za zagotavljanje pravic človeka in državljana je potrebna javna oblast, ta oblast je zato postavljena v korist vsem; za vzdrževanje javnih oblasti in stroške uprave je nujno skupno prispevanje; državljani imajo pravico, da sami ali po svojih predstavnikih ugotavljajo potrebnost javnih dajatev; družba ima pravico zahtevati obračun dela od vsakega javnega uslužbenca; družba, v kateri nista zajamčeni varstvo pravic in delitev oblasti, nima ustave; ker je lastnina nedotakljiva in sveta pravica, je ni mogoče nikomur odvzeti,

razen če obstoji z zakonom določena javna potreba in to ob predhodni in pravični odškodnini (Ishay, 2004).

- Z vidika človekovih pravic pa je pomembna tudi Weimarska ustava iz leta 1919, v kateri so natančno določene tudi človekove pravice, predvsem družinske pravice (varstvo družine, materinstva in otrok), prosvetne pravice (osemletna obvezna brezplačna osnovna šola) in ekonomske in socialne pravice (pravica do dela, pravica do soupravljanja delavcev, državna zaščita dela ...) (Stirk, 2002, str. 497–516).
- Varstvo človekovih pravic lahko zasledimo že v ustanovni listini OZN iz leta 1945, kjer je v uvodu in prvem členu zapisano: "Potrditi vero v temeljen človekove pravice, dostojanstvo in vrednost človeka ter enakopravnost moških in žensk ter velikih in malih narodov." (Ustanovna listina Organizacije Združenih narodov, 1. člen).
- Za nadaljnji razvoj človekovih pravic in svoboščin je še pomembnejša Splošna deklaracija človekovih pravic, kjer so poleg klasičnih državljanskih in političnih pravic opredeljene tudi ekonomske, socialne in kulturne pravice. Med državljanskimi pravicami so opredeljene naslednje pravice: pravica do življenja, prostosti in osebne varnosti, prepoved suženjstva in prepoved nečloveškega ravnanja, načelo enakosti pred zakonom, pravica do sodnega varstva, zaslišanja, nedotakljivosti stanovanja in pisemske tajnosti, pravica do zakonske zveze, ustanavljanje družine, osebne lastnine in azila, svobode mišljenja, vesti in vere, prepričanja, govora, tiska, združevanja, zbiranja, volilna pravica, dostop do javnih služb. Med socialnimi in ekonomskimi pravicami so opredeljene naslednje pravice: pravica do dela, svobodne izbire poklica, zdravstvenega varstva, varstva pri delu, varstva med nezaposlenostjo, počitka, socialnega zavarovanja, izobraževanja, primernih življenjskih razmer (Kaučič in Grad, 2011, str. 98–105).
- Evropska konvencija o človekovih pravicah je bila sprejeta leta 1953, Slovenija pa jo je ratificirala leta 1994. Opira se na Splošno deklaracijo človekovih pravic, novost pa je, da no notri upoštevane tudi človekove pravice tretje generacije torej kolektivne pravice. Prvi del konvencije ureja posamezne človekove pravice in svoboščine: pravico do življenja, prepoved mučenja, prepoved suženjstva in prisilnega dela, pravico do svobode in varnosti, pravico do poštenega sojenja, načelo zakonitosti v kazenskem pravu, pravico do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja, svobodo misli, vesti in veroizpovedi, svobodo govora, svobodo zbiranja in združevanja, pravico do poroke, pravico do učinkovitega pravnega sredstva, prepoved diskriminacije,

začasno omejitev pravic v izrednem stanju, omejitev političnih dejavnosti tujcev in prepoved zlorabe pravic, pravica do varstva lastnine, izobraževanja in do svobodnih volitev, prepoved zaporne kazni zaradi dolgov, svoboda gibanja, prepoved izгона državljanov in skupinskega izгона tujcev, odprava smrtne kazni, proceduralna jamstva pri izgonu tujcev, pravica do pritožbe v kazenskih zadevah, pravica do odškodnine po sodni zmoti, prepoved ponovnega sojenja o isti stvari in enakosti zakoncev. Drugi del konvencije ureja organizacijo, sestavo, pristojnosti, način dela in odločanje Evropskega sodišča. Tretji del obravnava uresničevanje določil konvencije, njeno veljavnost, pridržke in odpoved, podpis in ratifikacijo (Kaučič in Grad, 2011, str. 105–110).

- Evropska socialna listina, ki je bila sprejeta leta 1961 (Slovenija jo je ratificirala leta 1999) ureja ekonomske in socialne človekove pravice. Evropska socialna listina ima zapisane naslednje pravice: pravica do dela, do pravičnih pogojev dela, varnih in zdravih delovnih razmer in do pravičnega plačila, pravica do organiziranja kolektivnih pogajanj (sem spada tudi pravica do stavke), pravica otrok, mladine in delavk do varstva, pravica do poklicnega usmerjanja in usposabljanja, pravica do varstva zdravja, pravica do socialne varnosti, socialne in zdravstvene pomoči in uživanja storitev socialnih služb, pravico telesno ali duševno prizadetih oseb do poklicnega usposabljanja in poklicne in socialne rehabilitacije, pravica družine do socialnega, pravnega in ekonomskega varstva, mater in otrok do socialnega in ekonomskega varstva in ostarelih do socialnega varstva, pravica do opravljanje pridobitne dejavnosti na ozemlju pogodbenih strank, pravica delavcev migrantov in njihovih družin do varstva in pomoči, pravico do enakih možnosti in obravnavanja v zvezi s poklicem ter zaposlovanjem brez spolne diskriminacije in pravico delavcev do sodelovanja pri odločanju (Kaučič in Grad, 2011, str. 110).
- Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah opredeljuje naslednje pravice kot temeljne pravice: pravica do življenja, pravica do zaščite pred mučenjem, pravica do zaščite pred zaslužjevanjem, pravica do varstva pred zaporno kaznijo zaradi neizpolnitve pogodbene obveznosti, pravica do varstva pred retroaktivnim kazenskim pregonom ali kaznovanjem, pravica do priznanja pravne osebnosti ter pravica do svobode misli, vesti in veroizpovedi (Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah, 1.–45. člen).

5 ČLOVEKOVE PRAVICE

Izvor človekovih pravic je človekova moralna narava. Človekove pravice torej potrebujemo, da človeku omogočimo dostojanstveno življenje. Implikacija, da ima nek človek pravico do pravice x, nam pove, da ljudje, ki uživajo v tej določeni pravici, obogatijo in opolnomočijo svoje življenje. Ljudje imamo torej pravice do stvari, ki nam omogočajo boljše in življenje (Donnelly, 2005 str. 10). Temeljni namen človekovih pravic je poenotenje vrednostnega sistema in zaščita dostojanstva posameznika (Brezovšek, Haček in Zver, 2008, str. 210).

Kategorija človekovih pravic se je razvila v okviru novoveške države oz. v času razsvetljske filozofije. Človekove pravice so se razvile le v določenih okoljih (Evropa in Amerika) ter v okviru določenih gospodarskih in političnih razmerah. O univerzalnosti človekovih pravic pa lahko govorimo šele po drugi svetovni vojni, saj lahko le takrat obravnavamo človekove pravice kot pravice, ki se uveljavljajo v svetovnem merilu. Univerzalnost človekovih pravic lahko dojemajo kot kontekst, ki zajema vsakega človeka in mu dopušča določeno svobodo, hkrati pa mu tudi ne dopušča svobode od te svobode. Človek je torej "prisilno" indoktriniran v človekove pravice (Cerar, 1996, str. 122–132).

Katalogi temeljnih človekovih pravic, ki jih najdemo v modernih ustavah, so kulturno-civilizacijsko in pravno izročilo. Ustavni katalogi navedenih pravic so pridobitve racionalističnega naravnega prava, ki je vstopilo v ustavno pravo. Ustavne (temeljne) pravice so vsebinsko dovolj odprt okvir ki ga je mogoče nadalje poglobljati in razvijati (Pavčnik, 2015, str. 163–167).

Človekove pravice označujemo kot univerzalne in nevtralne (naj ne bi bile odvisne od subjektivne presoje niti ne od konkretnega sistema). Človekove pravice se utemeljujejo na trditvi, da obstaja v vsakem človeku ista narava, iz katere potem izhajajo te pravice. Pri konceptiji človekovih pravic lahko zapazimo pozicijo antropološkega pesimizma, saj naj bi predpostavljale, da je človek že po svoji naravi slab in sovražen do drugih. Osmišljanje človekovih pravic v tem konceptu pa je smiselno takrat, ko predpostavljamo, da ta narava ni samo slaba in da v njej lahko najdemo vsaj kanček dobrega (Cerar, 1996, str. 90–95).

Človekove pravice ni mogoče izpeljati iz narave, ločimo pa jih na tiste, ki vsebujejo najpomembnejše človekove vrednote, in tiste, ki vsebujejo manj pomembne vrednote in so podrejene najpomembnejšim človekovim vrednotam (Donnelly, 2005).

Kot navaja Cerar (1996, str. 41-54):

Pod najpomembnejše pravice po F. Ajami spadajo: pravica, do preživetja, pravica do zaščite pred mučenjem, pravica zoper apartheida, pravica do (pre)hrane. Avtor H. A. Bedau pod najpomembnejše pravice šteje: pravica do življenja, pravica do svobode, pravica do lastnine, pravica do varnosti, svoboda govora, tiska in zbiranja ter pravica do varstva pred arbitrarnim odvzemom prostosti. R. Matthews in C. Pratt navajata naslednje pravice: pravica do obstanka, pravica do zaščite pred mučenjem, pravica do zaščite pred arbitrarnim zaporom in priporom, pravica pred izvensodno izvršbo. R. B. Reiter, M. V. Zunzunegui in J. Quiroge pod najpomembnejše človekove pravice štejejo: pravica do življenja, pravica do zaščite pred izginotjem, pravica do zaščite pred mučenjem in pravica do zaščite pred arbitrarnim odvzemom prostosti. H. Shue pa navede naslednje pravice: pravica do varnosti, pravica do obstoja in pravica do svobode. T. Nardin izpostavi prioritete pravice kot naslednje pravice: pravica do varstva pred mučenjem in zaslužjevanjem, pravica do zaščite pred arbitrarnim odvzemom prostosti; manj pomembne pravice pa so: vse ekonomske in politične pravice. A. J. M. Milne izpostavi naslednje temeljne pravice: pravica do življenja, pravica do pravičnega obravnavanja, pravica do pomoči, pravica do kulturnega odnosa, pravica do nege otrok, pravica do svobode pred arbitrarnimi posegi. Za Hobbesa je bila edina naravna človekova pravica pravica do samoohranitve. Po Locku pa ima tako vsak posameznik pravico do svobodne osebnosti, pravico do življenja, svobode in imetja. Paine izpostavi kot najpomembnejše pravice naravne pravice: pravica mišljenja pa tudi vse pravice, ki služijo posameznikovemu ugodju in sreči ter ne vplivajo na naravne pravice drugih.

Med pravicami lahko razlikujemo dve vrsti pravic: človekove pravice, ki jih ima vsak človek ne glede na njegov pravnopolitični status (vse osebne in nekatere druge pravice), medtem ko so državljske pravice pravice, ki pripadajo določenim osebam, ki so državljani države (politične pravice). Večina sodobnih ureditev pa opredeljuje tudi tretjo vrsto pravic ekonomske, socialne, družinske, kulturno prosvetne, narodnostne pravice (Kaučič in Grad, 2011, str. 109).

Razlikovati je treba tudi med svoboščinami in pravicami. Svoboščine izhajajo iz suverenosti človeka, ki so nastale pred sklenitvijo družbene pogodbe, medtem ko pravice omogočajo človeku pravovarstven zahtevek v nasprotju države. V današnji ureditvi držav so svoboščine le sinonim za pravice. Poleg človekovih pravic pa obstajajo tudi dolžnosti, ki se kažejo kot korelativ pravic ali kot samostojno določene dolžnosti (Jambrek, 2014).

5.1 Klasifikacija človekovih pravic

Pod splošno klasifikacijo človekovih pravic spadajo naslednje pravice:

- Glavne pravice so pravice, ki so samostojne in iz njih izhajajo negativne pravice.

- Pozitivne in negativne pravice. Pozitivne pravice predpostavljajo, da subjekt deluje v pozitivnem smislu (npr. dajatev, storitev), medtem ko negativne pravice predpostavljajo, da subjekt deluje negativno (opustitev, dopustitev).
- Primarne in sekundarne pravice. Primarne pravice so pravice, ki jih subjekt pridobi neodvisno od drugih pravic, medtem ko so sekundarne pravice pravice, ki nastanejo zaradi kršitve primarnih pravic in so lahko preventivne ali pa reparativne.
- Absolutne in relativne pravice. Absolutne pravice vzpostavijo medsebojno dolžnost med vsemi pravnimi subjekti, medtem ko relativne pravice vzpostavijo medsebojno dolžnost le zoper nekatere pravne subjekte.
- Pravne in naturalne pravice. Pravne pravice imajo celotno pravno varstvo, medtem ko naturalne pravice pravo priznava, a ne v celoti.
- Pravice glede na posrednost predmeta.
- Pravice glede na panogo.
- Pravne pravice in pravice, ki izvirajo iz pravičnosti.
- Pravice pravnih oseb in pravice fizičnih oseb (Cerar, 1996, str. 122–132).

Pomembna klasifikacija na področju človekovih pravic predstavlja klasifikacija Georga Jellineka. Ta klasifikacija razdeli človekove pravice na naslednji način:

- Pravice negativnega statusa (status libertatis): te pravice posamezniku zagotavljajo svobodo in tako posameznik v svojem ravnanju ni omejen s strani države.
- Pravice pozitivnega statusa (status civitatis): te pravice dajejo posamezniku možnost, da skozi pravna pravila zahteva uveljavitev svojih pravic s strani države, ki jo mora država izpolniti.
- Pravice aktivnega statusa (status aktivne civilnosti): te pravice posamezniku omogočajo aktivno udejstvovanje v politični dejavnosti.
- Pravice pasivnega statusa: iz te pravice izhajajo posameznikove dolžnosti do države (Jellinek, 2011, str. 7–11).

Andrea Kimmel razvrsti človekove pravice s pomočjo ustav držav članic Evropske gospodarske skupnosti:

- klasične svoboščine (posameznikove državljanske pravice, posameznikova pravica do svobode vesti in veroizpovedi ter lastninska pravica in pravica do pridobitne dejavnosti),

- socialne pravice (pravice, ki izhajajo iz posameznika nasproti državi) (Cerar, 2012, str. 51).

Asbjorn Eide pa izpostavlja najpomembnejše človekove pravice, ki so zapisane v mednarodnih konvencijah:

- pravica do fizične in mentalne integritete: pravica do življenja, do svobode in do osebne varnosti (zaščita pred mučenjem, pred suženjstvom, pred prisilnim delom, pred arbitrarnim priporom);
- svobode vesti in delovanja: svoboda veroizpovedi, mišljenja in izražanja, svoboda informiranja, svoboda zbiranja in združevanja, svoboda gibanja;
- pravica do pravnega postopka: pošteno obravnavanje v kazenskem postopku, pravica do zagovornika, prepoved retroaktivnosti;
- pravica do zasebnosti ter pravica do spoštovanja in zaščite družine;
- politične pravice: pravica do sodelovanja pri upravljanju javnih zadev, aktivna in pasivna volilna pravica;
- socialne in ekonomske pravice: pravica do dela, do primernih življenjskih pogojev, do socialne varnosti ter do zdravstvenih storitev (Eide, Krause in Rosas, 1995, str. 113–117).

Carl Joachim Friedrich razdeli pravice na naslednji način:

- Pravice do samostojnosti: te pravice subjekt varujejo pred politično skupnostjo.
- Pravice do udeležbe: te pravice omogočajo subjektu sodelovanje v politični skupnosti.
- Pravice do ustvarjalnosti: te pravice subjektu omogočajo vse načine kulturne, znanstvene in ustvarjale dejavnost (Cerar, 1996).

Vladimir Prvulović razdeli človekove pravice na naslednje elemente:

- osebne, politične in družbenoekonomske pravice,
- civilne, politične, ekonomske, socialne pravice,
- formalne in stvarne pravice,
- individualne in skupinske pravice,
- aksiomatske pravice
- pravica do ustreznega pravnega postopka
- pravica do poštenega sojenja pred poroto (Prvulović, 1984, str. 31–34).

Jack Donnelly deli človekove pravice v naslednje skupine:

- osebne pravice,
- pravne pravice,
- državljanske, socialne in kulturne pravice,
- ekonomske pravice,
- politične pravice (Donnelly, 2005 str. 40–45).

Makso Šnuderl človekove pravice razdeli glede na zgodovinski kontekst nastanka:

- Osebne pravice
- Politične pravice
- Pravice državljanov do samoupravljanja
- Ekonomske pravice (Šnuderl, 1961, str. 3–21).

Klasična delitev po Walterju in Mayerjevi:

- liberalne pravice,
- politične pravice,
- socialne pravice (Walter in Mayer, 1988, str. 13).

5.2 Generacija človekovih pravic

5.2.1 Prva generacija

Začetke civilnih in političnih pravic lahko najdemo že dokumentih, kot so: Velika listina svoboščin (Magna charta libertatum) in Zakon o pravicah (Bill of Rights). Te pravice dojemamo tudi kot pravice negativnega statusa; njihov namen je zaščita posameznika pred državo (Blau in Moncada, 2009). Civilne in politične pravice so nastale iz koncepcije temeljnih pravic zaščite življenja, integritete in svobode človeka nasproti države (Amnesty International, 2018). Te pravice vključujejo pravico do življenja, prostosti in osebne varnosti, pravica do odsotnosti nasilja in suženjstva, pravica do političnega udejstvovanja, svobode prepričanja, izražanja, misli, vesti in veroizpovedi ter pravica do združevanja in zborovanja. Pravica do življenja je zapisana v vseh internacionalnih in regionalnih človekovih pravicah in je omenjena kot ena najpomembnejših pravic. Pozitivne obligacije, ki se pojavljajo v zvezi z varovanjem pravice do življenja, so: regulacija zaščite do življenja in prepoved škodovanja življenju, sprejem ukrepov za zaščito posameznika, zmanjševanje smrtne nevarnosti, preganjanje in kaznovanje neavtoriziranega ubijanja. V tem kontekstu se pojavlja še vprašanje

pravice do preživetja, ki se dojema kot civilna pravica, ki zaščiti posameznika pred nezakonitim umorom in ostalo nezakonsko uporabo sile. Tako državi nalaga moč, da to pretvori v zakon in tako omogoči pravico, ki zaščiti državljane. Naslednja pravica, ki spada v kategorijo civilnih in političnih pravic, je pravica do osebne varnosti oz. prepoved mučenja. Ta pravica je edina absolutna pravica in neodtujljiva pravica, kar pomeni, da mučenje ni upravičeno pod nobenim pogojem. Pravica do svobode in zaščite je še ena od pravic v zbirki civilnih in političnih pravic. Ta pravica je priznana v kar nekaj internacionalnih in regionalnih instrumentih, ki prav tako natančno določajo omejitve te pravice. Pravica do pravičnega sojenja. Ta pravica zagotavlja sistem neodvisnega sodstva (Bantekas in Dette, 2013).

5.2.2 Druga generacija

Druga generacija človekovih pravic se je razvila predvsem med industrijsko revolucijo (Blau in Moncada, 2009). Nanašajo se na skupno bivanje državljanov na določenem ozemlju in izhajajo iz predpostavke, da mora država zagotoviti enak dostop do osnovnih ekonomskih in socialnih dobrin ter ekonomske in socialne varnosti (Amnesty International, 2018). Vključujejo več elementov, kot so pravica do dela in do normalnih pogojev dela, pravica združevanja v sindikate, pravica do socialne varnosti, pravica do varstva družine, pravica do dostojnega življenja (dostopa do stanovanja, hrane, oblek in izboljševanja pogojev življenja), pravica do izobrazbe in pravica do sodelovanja v kulturnem življenju (Bantekas in Dette, 2013). Pravice druge generacije človekovih pravic, ki izenačujejo osnovni položaj socialne enakosti, so v nasprotju s generacijo prvih pravic, ki določujejo pravice, ki jih mora država podeliti državljanom (Blau in Moncada, 2009).

5.2.3 Tretja generacija

Tretja generacija človekovih pravic so nastale v drugi polovici 20. stoletja z namenom, da bi človekove pravice postavili v mednarodni okvir (Blau in Moncada, 2009). Te pravice so solidarnostne in kolektivne pravice ter vključujejo: pravico do humanitarne pomoči, pravico do razvoja, miru, zdravega okolja, pravico do uživanja in izkoriščanja skupne dediščine in pravico do komunikacije (Amnesty international, 2018). Te pravice so omejene na določene skupine ljudi, za katere se smatra, da je treba zaščititi njihov obstoj in sobivanje (Bantekas in Dette, 2013).

6 USTAVA REPUBLIKE SLOVENIJE

Ustava je v sodobni državi najvišji pravni akt, ki postavlja temelje demokracije in zagotavlja družbeno stabilnost (Brezovšek in drugi, 2008, str. 49–59). Ideja konstitucionalizma se je razvila v 18. stoletju s širjenjem državljskih pravic z namenom omejevanja absolutne oblasti vladarja. Taka oblika politične ureditve naj bi vsebovala poseben pisni pravni akt, ki bi urejal organizacijo državne oblasti in opredelil človekove pravice (Kaučič in Grad, 2011, str. 31–33). Z novo Ustavo Republike Slovenije so se institucionalizirale vrednote sodobnih političnih demokratičnih sistemov, kot so: suverenost ljudstva, človekove pravice in pravice naroda do samoodločbe, podjetniška svoboda, svobodne volitve in delitev oblasti. (Brezovšek in drugi, 2008, str. 49–59). Cilji nove slovenske Ustave so bili: konstituiranje bistvenih prvin slovenske državnosti, zagotovitev političnega demokratičnega sistema s parlamentarno obliko državne oblasti, varstvo človekovih pravic in svoboščin, varstvo manjšin v Sloveniji, zagotovitev temeljnih sistemskih okvirov gospodarskih in socialnih razmerji ter zagotovitev lokalne samouprave (Brezovšek in Haček, 2012, str. 77).

Ustavo lahko pojmujeemo z več različnih vidikov; v splošnem ustavo dojemamo kot politični akt, kjer so izražene potrebe, interesi in vrednote določene družbe. Vsebinski vidik političnega akta ustave lahko zasledimo v preambuli ustave, kjer so zapisana izhodišča in cilji, in je ideološko "obarvano". Prav tako lahko ideološke dele zasledimo tudi v normativnem delu ustave, kjer je opredeljen politični sistem, nosilec oblasti, oblika vladavine, oblika državne oblasti in oblika državne ureditve (Kocjančič, 2009).

V pravnem pomenu je ustava najsplošnejši, najvišji in temeljni pravni akt. Ustavo prav tako lahko dojemamo skozi materialni in formalni pomen (Kocjančič, 2009). Sporočilo slovenske ustave je, da je temeljne pravice mogoče izvrševati zgolj iz podlage same ustave (Brezovšek in Haček, 2012).

- Ustava v materialnem pomenu

Ustavo v materialnem smislu lahko dojemamo kot skupek temeljnih pravil, ki jih ima vsaka država in urejajo družbeno ureditev in državo. Določena je glede na vsebino norm, ki imajo ustaven pomen (Kaučič in Grad, 2011, str. 34). Pod ustavo v materialnem pomenu dojemamo samo posamezne pravne norme (temeljna načela), pa posamezne samostojne pravne norme in pravne norme o ureditvi družbenoekonomskih razmerji. (ustavni običaji) (Kocjančič, 2009).

- Ustava v formalnem pomenu

Ta forma ustave izhaja iz zgodovinskih političnih zahtev meščanstva, da se s posebnim pravnim aktom omeji državno oblast in obvaruje človekove pravice. Ta pravni akt naj bi imel poseben postopek, po katerem je sprejet in bi s tem obvaroval pred spremembami (Kocjančič, 2009).

Ustavo v formalnem pomenu sestavljata dva elementa: formalni in vsebinski. V formalnem pomenu ustava vsebuje temeljna pravila, ki urejajo državo in družbeno ureditev, in je torej enaka definiciji ustave v materialnem pomenu. Ustava v formalnem pomenu pa se izraža skozi vsebino in obliko ustave. Pod značilnosti tako lahko štejemo: pisna oblika ustave, kar omogoča dostopnost in enotno interpretacijo ustave, najvišja hierarhična veljava ustave skozi katero se izraža pravna moč ustave kot pravnega akta (Kaučič in Grad, 2011, str. 31–43).

Ustavo Republike Slovenije lahko torej tretiramo kot ustavo v formalnem pomenu, ki pa se dopolnjuje z zakoni. Zakone, ki se sprejemajo po zahtevnejšem (trifaznem) postopku in z absolutno dvotretjinsko večino, lahko skupaj z ustavo štejemo kot ustavo v materialnem pomenu (Kaučič in Grad, 2011, str. 31–43).

6.1 Temeljne lastnosti ustave

Ustava v sodobnih demokratičnih ureditvah tretiramo kot najvišji splošni pravi akt, ki sam po sebi vsebuje tudi elemente ideološko-političnega akta. Pomembno distinkcija, ki razlikuje ustavo od drugih pravnih aktov, je njena dvojnost kot pravni in tudi politični akt. V pravnem vidiku ima ustava največjo moč v hierarhiji splošnih pravnih aktov, zato v njenih pravnih normah lahko zapazimo abstraktnost, izhodiščnost in splošnost (Kaučič in Grad, 2011, str. 33). V ustavi Republike Slovenije so členi opredeljeni splošno in večinoma se nadalje dopolnjujejo tudi z zakoni. Tako nam ustava ponudi neko splošno opredelitev in tudi izhodišče za nadaljnje izvajanje pravnih aktov (Brezovšek in drugi, 2008, str. 55–59).

Pravno veljavo ustave opredeljujeta dva elementa, ki sta med seboj povezana. To sta vsebinskost in formalnost ustave. Vsebinskost ustave se navezuje na vsebino ustave (ustava torej ureja temelje ureditve posamezne države in tudi njene družbe, zato jo lahko uvrstimo na sam vrh hierarhije pravnih aktov), formalnost ustave pa se navezuje na poseben postopek za sprejem in spremembo ustave (Kaučič in Grad, 2011, str. 31–43).

Kot že omenjeno zgoraj, ustave vsebujejo tudi elemente ideološko-političnega akta, ki se posebej izrazi v porevolucijskem obdobju in se je izražal tudi v povojni Jugoslaviji tako kot tudi v obdobju osamosvojitve Slovenije. Te ideološke norme seveda nimajo nobene prave moči, a jih je treba upoštevati predvsem v okviru nastanka pravnih aktov in za razlago ustave in drugih pravnih aktov (Kaučič in Grad, 2011, str. 31–43).

6.2 Razvrščanje ustav

Ustave lahko razvrščamo po različnih merilih, odvisno od lastnosti, ki prevladujejo v njihovi sestavi. Poznamo še naslednja razlikovanja:

- Pisane in nepisane ustave.

V sodobnih državah se je uveljavila ustava v formalnem pomenu, prav tako pa tudi ustava v pisni obliki. Nepisano ustavo lahko razumemo kot ustavo, ki je povezana z nekaterimi viri ustave (npr. ustavnimi običaji). Tako nepisane ustave lahko razvrstimo med ustave v materialnem pomenu, saj jim manjka ključna lastnost ustav v formalnem pomenu - pisanost (Kaučič in Grad, 2011, str. 34).

- Kodificirane in nekodificirane.

Kodificirana ustava je sestavljena iz enega pravnega vira, v katerem so napisana najpomembnejša ustavna pravila. Nekodificirana ustava pa je lahko sestavljena iz več pravnih aktov, ki se med seboj dopolnjujejo, in se od ostalih državnih pravnih aktov razlikujejo po kompleksnosti sprejemnega postopka (Kaučič in Grad, 2011, str. 34).

- Gibljive in toge.

Gibljivost in togost ustav ima svoj temelj v postopku sprejemanja oz. spreminjanja. Toge ustave so ustave, ki so težko spremenljive, ki imajo za spremembo predpisan strožji, bolj formaliziran in daljši postopek. Večina sodobnih ustav spada v kategorijo togih ustav, razlikujejo pa se po stopnji togosti (Kaučič in Grad, 2011, str. 34).

Gibke ustave pa so ustave, ki se imajo lahek postopek spreminjanja. Torej postopek spremembe te ustave je enak kot navadni zakon. Take ustave niso posebej varovane pred spremembami, zato jih tudi ne moremo šteti za akte z največjo pravno veljavo v državi; niso ustave v pravnem pomenu (Kaučič in Grad, 2011, str. 34).

- Oktroirane ustave, ustavni pakti in ljudske ustave.

Ta delitev ustav se veže na subjekte, ki so sprejemali ustave. Oktroirane (vsiljene) ustave so bile ustave, ki so jih sprejemali monarhi z uvedbo parlamentarne monarhije, kjer so si s pomočjo takih ustav omejili absolutno oblast. Večino teh ustav je nastalo iz družbenih in političnih pritiskov po omejitvi absolutne oblasti vladarjev. Ustavni pakti so bili nadgradnja oktroirani ustav in so bili sprejeti v parlamentarnih monarhijah s strani predstavniških teles. Ljudske ustave pa so značilne predvsem za republikansko obliko vladavine in so bili samostojno sprejeti s strani predstavniškega telesa (ustavodajne skupščine ali zakonodajnega organa) ali neposredno z referendumom ljudstva (Kaučič in Grad, 2011, str. 38–41).

- Novejše razvrstitve.

V novejšem času so se pojavile še druge razvrstitve ustav. V nadaljevanju sledi nekaj takih razvrstitev. Ustave lahko delimo glede na družbene in politične kriterije: normativne ustave, ki so ustave, ki so formalno zavezujoče in se uresničujejo tudi v praksi; nominalne ustave, ki so formalno zavezujoče, a se v praksi ne uporabljajo; t. i. navidezne ustave; semantične ustave so ustave, ki se v praksi uresničujejo, a preprečujejo politične spremembe; monarhične in republikanske ustave; parlamentarne, predsedniške, skupščinske in druge ustave; ustave unitarnih in ustave federalnih držav; avtokratične in demokratične ustave (Kaučič in Grad, 2011, str. 38–41).

Nekatere razvrstitve razvrščajo ustave tudi glede na čas (dolgotrajne in kratkotrajne ustave), vsebino (konstitutivne in programske ustave) in glede na obseg (popolne/nepopolne, neobširne/preobširne in neokrnjene/okrnjene ustave) (Kaučič in Grad, 2011, str. 38–41).

Upoštevajoč navedene klasifikacije lahko ustavo Republike Slovenije opredelimo kot pisano, kodificirano in togo ustavo, ki je utemeljena na ljudski suverenosti. Nadalje po družbenih in političnih kriterijih lahko slovensko ustavo označimo kot ustavo, ki je utemeljena na republikanski, parlamentarni, unitarni obliki državne vladavine in seveda utemeljena na demokratičnem političnem sistemu. Glede na čas jo lahko štejemo kot dolgotrajno ustavo, glede na vsebino gre za konstitutivno ustavo, saj vsebuje le malo programskih določb (Kaučič in Grad, 2011, str. 38–41).

6.3 Zgradba ustave Republike Slovenije

Ustava Republike Slovenije je razdeljena na preambulo in normativni del. Izhaja iz Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, temeljnih človekovih pravic in svoboščin, temeljne in trajne pravice slovenskega naroda do samoodločbe in večstoletnega boja Slovencev za narodno osvoboditev. V preambuli, ki je na začetku ustave in ni obvezujoča, so zapisana splošna določila (razlogi za nastanek ustave in temeljna izhodišča in vrednote ustave). Normativni del ustave je sestavljen iz 175 členov, ki so razvrščeni v deset poglavij. Prvo poglavje (1.–13. člen) vsebuje splošna določbe o ureditvi slovenske države. Drugo poglavje (14.–65. člen) definira človekove pravice in svoboščine, tretje poglavje (66.–79. člen) ureja gospodarska in socialna razmerja; četrto poglavje (80.–137. člen) definira državno ureditev; peto poglavje (138.–145. člen) ureja lokalno samoupravo v Sloveniji; šesto poglavje (146.–152. člen) ureja finance Republike Slovenije; sedmo poglavje (153.–159. člen) ureja ustavnost in zakonitost Republike Slovenije; osmo poglavje (160.–167. člen) ureja ureditev ustavnega sodišča; deveto poglavje (168.–171. člen) ureja postopek za spremembo ustave in deseto poglavje (172.–174. člen) pa vsebuje predhodne in končne določbe (Kocjančič, 2009).

V Ustavi Republike Slovenije v drugem odstavku 16. člena je zapisano, katere človekove pravice ne smejo biti niti začasno razveljavljene ali omejene. Te pravice so: nedotakljivost življenja, prepoved mučenja, varstvo človekove osebnosti in dostojanstva v pravnih postopkih, domnevna nedolžnost, načelo zakonitosti v kazenskem postopku, pravna jamstva v kazenskem postopku ter svoboda vesti (Cerar, 1996, str. 111–122).

Nova ustava Republike Slovenije je nastala ob osamosvojitvi Slovenije leta 1991. Prvi sklop ustave Republike Slovenije vsebuje katalog človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Drugi sklop vsebuje politično in pravno ureditev države. Nova slovenska ustava je klasično realistična ustava, ki pozna nekaj pravnih norm, izraženih v poglavjih o gospodarskih in socialnih razmerjih in deloma tudi v splošni določbi (Kaučič in Grad, 2011, str. 47–50).

6.4 Človekove pravice v ustavi

Človekove pravice in svoboščine v Republiki Sloveniji se uresničujejo posredno iz ustave. Na ta način je omogočena zaščita omejevanja pravic in svoboščin. V ustavi so tako vsebovane človekove pravice, ki ne potrebujejo dodatnih zakonskih razčlenitev (absolutne pravice). V

ustavi je določeno, da se teh pravic ne sme omejevati in vanje posegati; omejene so zgolj s pravicami drugih (Kaučič in Grad, 2011, str. 67–82).

Človekove pravice so v slovenski ustavi zapisane v drugem poglavju slovenske ustave med 14. členom in 65. členom. Te obsegajo: enakost pred zakonom, uresničevanje in omejevanje pravic, začasna razveljavitev in omejitev pravic, nedotakljivost človekovega življenja, prepoved mučenja, varstvo osebne svobode, odreditev in trajanje pripora, varstvo človekovega dostojanstva, enako varstvo pravic, pravico do sodnega varstva, javnost sojenja, pravico do pravnega sistema, pravico do pravnega sredstva, pravico do povračila škode, domnevna nedolžnost, načelo zakonitosti v kazenskem pravu, pravna jamstva v kazenskem postopku, pravico do rehabilitacije in odškodnine, prepoved ponovnega sojenja o isti stvari, svoboda gibanja, pravico do zasebne lastnine in dedovanja, pravico do osebnega dostojanstva in varnosti, varstvo pravic zasebnosti in osebnosti pravic, nedotakljivost stanovanja, varstvo tajnosti pisem in drugih občil, varstvo osebnih podatkov, svoboda izražanja, pravico do popravka in odgovora, svoboda vesti pravica do zbiranja in združevanja, volilna pravica, sodelovanje pri upravljanju javnih zadev, pravico do peticije, pravica do ugovora vesti, izročitev, pribežališče, svoboda dela, pravico do socialne varnosti, pravico do zdravstvenega varstva, pravice invalidov, zakonska zveza in družina, pravice in dolžnosti staršev, svobodno odločanje o rojstvu otrok, pravice otrok, izobrazba in šolanje, avtonomnost univerze in drugih visokih šol, svoboda znanosti in umetnosti, pravice iz ustvarjalnosti, izražanje narodne pripadnosti, pravico do uporabe svojega jezika in pisave, prepoved spodbujanja k neenakopravnosti in nestrpnosti ter prepoved spodbujanja k nasilju in vojni, posebne pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji, položaj in posebne pravice romske skupnosti v Sloveniji (Brezovšek in Haček, 2012).

Iz pravic, ki so zapisane v drugem poglavju Ustave Republike Slovenije, lahko v ostalih členih zasledimo še pravice, ki se navezujejo na njih. Naslednje pravice so razdeljene po sklopih pravic, ki so v ustavi.

Enakost pred zakonom: v preambuli ustave lahko v tretjem členu zasledimo, da "Republika Slovenije zagotavlja varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin vsem osebam na ozemlju Republike Slovenije, ne glede na njihovo narodno pripadnost, brez sleherne diskriminacije, skladno z ustavo Republike Slovenije in z veljavnimi mednarodnimi pogodbami" (Ustava Republike Slovenije, 1991 in dop. 2006, 3. člen). V splošnih določbah že v prvem členu ("Slovenija je demokratična republika") (Ustava Republike Slovenije, 1991 in

dop. 2006, 1. člen) in drugem členu ("Slovenija je pravna in socialna država") (Ustava Republike Slovenije, 1991 in dop. 2006, 2. člen) zasledimo navezavo na temeljne državljske in politične pravice, torej enakost pred zakonom.

Posebne pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji: v drugem odstavku tretjega člena zasledimo omembo pravic italijanske in madžarske narodne skupnosti: "Italijanski in madžarski narodni skupnosti v Republiki Sloveniji in njunim pripadnikom so zagotovljene vse pravice iz ustave Republike Slovenije in veljavnih mednarodnih pogodb" (Ustava Republike Slovenije, 1991 in dop. 2006, 3. člen), ki se neposredno navezuje na 64. člen ustave, ta pa opredeljuje posebne pravice madžarske in italijanske manjšine. V 11. členu spet zasledimo varovanje manjšin, saj člen določa, da: "Na območjih občin, kjer živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina." (Ustava Republike Slovenije, 1991 in dop. 2006, 11. člen). V 80. členu je določeno, da se v državni zbor vedno voli po en poslanec italijanske in madžarske narodne skupnosti (Ustava Republike Slovenije, 1991 in dop. 2006, 80. člen).

Sodelovanje pri upravljanju javnih zadev in volilna pravica: izraženo v 88. členu, kjer je zapisano, da lahko: "zakon predloži tudi najmanj pet tisoč volivcev." (Ustava Republike Slovenije, 1991 in dop. 2006, 88. člen) V 90. členu je izpostavljena pravica glasovanja na referendumih za vse državljane, ki imajo volilno pravico (Ustava Republike Slovenije, 1991 in dop. 2006, 90. člen). V 128. členu je opredeljena udeležba državljanov pri izvajanju sodne oblasti ("Zakon ureja primere in oblike neposredne udeležbe državljanov pri izvajanju sodne oblasti") (Ustava Republike Slovenije, 1991 in dop. 2006, 128. člen). V 138. členu je opredeljeno uresničevanje lokalne samouprave; "prebivalci Slovenije uresničujejo lokalno samoupravo v občinah in drugih lokalnih skupnostih." (Ustava Republike Slovenije, 1991 in dop. 2006, 138. člen), v 168. členu je zapisano, da lahko odda predlog za začetek postopka spremembo ustave tudi najmanj trideset tisoč volivcev (Ustava Republike Slovenije, 1991 in dop. 2006, 168. člen). V 170. členu v drugem odstavku je opredeljeno, da je sprememba ustave na referendum sprejeta, če zanjo glasuje večina volivcev, ki so glasovali, pod pogojem, da se glasovanja udeleži večina vseh volivcev (Ustava Republike Slovenije, 1991 in dop. 2006, 170. člen)

Pravica do zbiranja in združevanja: v 145. členu je opredeljena samouprava na področju družbenih dejavnosti, ki pravi, da se lahko "državljeni za uveljavljanje svojih interesov samoupravno združujejo in da se lahko državljanom z zakonom prepusti samoupravno

urejanje posameznih zadev iz državne pristojnosti" (Ustava Republike Slovenije, 1991 in dop. 2006, 145. člen).

Svoboda izražanja: v 123. členu ustave v drugem odstavku je zapisano, da: "državljanom, ki zaradi svojih religioznih, filozofskih ali humanitarnih nazorov niso pripravljene sodelovati pri opravljanju vojaških obveznosti, je treba omogočiti, da sodelujejo pri obrambi države na drug način" (Ustava Republike Slovenije, 1991 in dop. 2006, 123. člen).

Pravice tujcev: v 13. členu je jasno izpostavljena pravica tujcev, saj imajo v skladu z mednarodnimi pogodbami vse pravice, zagotovljene s to ustavo in z zakoni, razen tistih, ki jih imajo po ustavi ali po zakonu samo državljani Slovenije (Ustava Republike Slovenije, 1991 in dop. 2006, 13. člen). 68. člen določa lastninsko pravico tujcev, torej da lahko "tujci pridobijo lastninsko pravico na nepremičninah pod pogoji, ki jih določa zakon ali mednarodna pogodba, ki jo ratificira državni zbor" (Ustava Republike Slovenije, 1991 in dop. 2006, 68. člen). 79. člen jasno opredeljuje, da imajo v Sloveniji zaposleni tujci in člani njihovih družin posebne pravice, določene z zakoni (Ustava Republike Slovenije, 1991 in dop. 2006, 79. člen).

Pravica do zasebne lastnine in do dedovanja: ta pravica je nadalje razširjena v 67. členu, ki opredeljuje, da "zakon določa način pridobivanja in uživanja lastnine tako, da je zagotovljena njena gospodarska, socialna in ekološka funkcija. Zakon določa način in pogoje dedovanja" (Ustava Republike Slovenije, 1991 in dop. 2006, 67. člen).

7 ZAKLJUČEK

Brez naravnega in pozitivnega prava torej sploh ne moremo govoriti o pravicah. Naravno in pozitivno pravo sta koncepta, ki sta se razvijala ločeno in nadgrajevala drug drugega, a sta vseeno med seboj prepletena. Misel naravnega prava se je pričela že v antični dobi, kjer je bilo v ospredju skupno dobro, in je bil tako interes posameznika in interes družbe ločen. V tem kontekstu se torej koncept človekovih pravic še ni mogel razviti. V srednjem veku je prevladoval koncept naravnih pravic, ki so izhajale od boga, zato lahko opazimo tudi premik od skupnega interesa k posameznikovemu interesu. A cilj posameznika je onstransko življenje, zato ni bilo poudarka na tostranskem življenju. Z razvojem šole racionalističnega naravnega prava pa pride do razvoja; naravno pravo se sekularizira in vir prava postane človeški razum. Šele v 17. in 18. stoletju pa lahko zapazimo prve začetke moderne zasnove človekovih pravic, saj se je v tistem obdobju pojavila potreba po omejitvi oblasti tistim, ki jo izvršujejo. Postopni boj ljudstva za svoje pravice je tako pripeljal do razvoja človekovih pravic na globalni ravni kot ga poznamo danes. Človekovih pravic danes torej ne moremo izpeljati zgolj iz naravnega prava ali zgolj iz pozitivnega prava. Obe vrsti prava imata velik vpliv na človekove pravice kot jih poznamo danes, zanemariti pa ne smemo niti ideoloških elementov in okoliščin, ki so na oblikovanje teh pravic vplivale.

V diplomskem delu smo se spraševali predvsem, ali lahko v ustavi Republike Slovenije zasledimo naravnopravne oz. pozitivno pravne elemente poleg poglavja o človekovih pravicah, ki te elemente že vsebuje. V kar nekaj členih lahko posredno in neposredno zasledimo nadgradnjo pravic, ki so opredeljene v poglavju o človekovih pravicah. Ustava, ki je najvišji pravni akt v Sloveniji, v kar nekaj členih opredeli le navezavo določene pravice na zakon (v zakonu je natančneje opredeljeno). Prav tako pa zasledimo tudi pravice nove generacije oz. tretje generacije pravice človekovih pravic (varstvo in pravice tujcev, marginaliziranih skupin - Romov, skrb in varstvo okolja), kar je neposredna nadgradnja osnovnih človekovih pravic.

Ustava Republike Slovenije je torej sodobna, pisna, kodificirana in toga ustava, prepojena z elementi pozitivnega prava in človekovih pravic. Zato jo štejemo med moderne demokratične ustave, ki varuje človekove pravice - ne samo v poglavju človekove pravice in temelje svoboščine, temveč skozi celotno besedilo.

8 VIRI

1. Amnesty International UK. (b. d.). Dostopno prek <https://www.amnesty.org.uk/what-are-human-rights>
2. Ashcraft, R. (1994). The Cambridge Companion to Locke. V. V. Chappell (ur.), *Locke's political philosophy* (str. 226–252). Cambridge: Cambridge University Press.
3. Bantekas, I. in Dette, L. (2013). *International Human Rights Law and Practice*. New York: Cambridge University Press.
4. Blau, J. in Moncada, A. (2009). *Human Rights: A Primer*. London: Paradigm Publishers.
5. Brezovšek, M. in Haček, M. (2012). *Politični sistem Republike Slovenije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
6. Brezovšek, M., Haček, M., Kukovič, S. in Zver, M. (2012). *Political System of Slovenia*. Calcutta : Sampark.
7. Brezovšek, M., Haček, M. in Zver, M. (2008). *Organizacija oblasti v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
8. Cerar, M. (1996). *Večrazsežnosti človekovih pravic*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
9. Cerar, M. in Novak, A. (2012). *Uvod v pravo*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
10. Donnelly, J. (2005). *Universal Human Rights in Theory and Practice*. New Delhi: Manas in collaboration with Cornell University Press.
11. Eide, A., Krause, C. in Rosas, A. (1995). Economic and Social Rights. *Economic, Social and Cultural Rights*. (str. 113–117). Boston: Nijhoff Publishers. Dostopno prek <http://www.corteidh.or.cr/tablas/r28245.pdf>
12. Green, A. W. (1993). *Hobbes and human nature*. Dostopno prek https://books.google.si/books?hl=sl&lr=&id=sE-JGvXzI6IC&oi=fnd&pg=PR9&dq=hobbes+and+human+nature&ots=bkZsk4XZWd&sig=sHItOTlxy_hF9xsHwK1Kn1r_C8A&redir_esc=y#v=onepage&q=hobbes%20and%20human%20nature&f=false

13. Grotius, H. (2011). *Svobodno morje*. Ljubljana: Založba Fakultete za družbene vede.
14. Ishay, M. R. (2004). *The history of Human Rights*. Dostopno prek https://edocs.uis.edu/Departments/LIS/Course_Pages/LIS411/readings/Ishay_History_Human_Rights.pdf
15. Jambrek, P. (2014). *Theory Of Rights*. Nova Gorica: European Faculty of Law.
16. P. Jambrek, A. Perenič, M. Uršič in L. Bavcon. (1988). *Varstvo Človekovih pravic*. V. Jambrek. P., Perenič A. in Uršič M. (ur.) *Zgodovinski razvoj človekovih pravic* (str. 1–20). Ljubljana: Mladinska knjiga.
17. Jellinke, G. (2011). *System der subjektiven öffentlichen Rechte*. Heidelberg: Mohr Siebeck Verlag.
18. Kaučič, I. in Grad, F. (2011). *Ustavna ureditev Slovenije*. Ljubljana: GV založba.
19. Kelly, P., Dacombe, R., Farndon, J., Hodson, A. S., Johnson, J., Kishatainy N., ... Weeks, M. (2013). *The Politics Book*. London: Dorling Kindersley.
20. Kocjančič, R. (2009). *Ustavno pravo Slovenije*. Ljubljana: Fakulteta za upravo.
21. Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah, podpisan 16. decembra 1966 v New Yorku, v veljavi od 23. marca 1976. Dostopno prek <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/mednarodni-pakt-o-drzavljskih-in-politicnih-pravicah/>
22. Pavčnik, M. (2015). *Teorija prava: prispevek k razumevanju prava*. Ljubljana: IUS Software, GV založba.
23. Prvulović, V. (1984). *Pravo na slobodu*. Beograd: Privredni pregled.
24. Sandel, J. M. (2010). *Justice: What's the Right thing to do?* London: Penguin Books.
25. Splošna deklaracija človekovih pravic. (1948). Sprejeta in razglašena z resolucijo Generalne skupščine Združenih narodov št. 217 A (III), 10. decembra. Dostopno prek https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/slv.pdf
26. Stirk, P., M.R. (2002). Hugo Preuss, German political thought and the Weimar Constitution, *History of political thought*, 23(3), 497-516. Dostopno prek <http://dro.dur.ac.uk/773/1/773.pdf>
27. Šnuderl, M. (1961). *Naš državljan*. Ljubljana: Prešernova družba.

28. Ustanovna Listina Združenih narodov – *Charter of the United Nations*, podpisana 26. junija 1945 v San Franciscu, v veljavi od 24. oktobra 1945. Dostopno prek <http://www.un.org/en/charter-united-nations/>
29. Ustava Republike Slovenije (1991 in dop. 2006). *Uradni list Republike Slovenije št. 68/06*. 30. junij. Dostopno prek <http://www.us-rs.si/media/ustava.republike.slovenije.pdf>
30. Walter, R. in Mayer, H. (1988). *Grundriß des österreichischen Bundesverfassungsrechts*. Dunaj: Manzscge Verkags und Universitätsbuchhandlung.